

УДК 930.23(477):27-737

DOI: 10.24919/2312-2595.3/45.204037

Василь МЕНЬКО

старший викладач кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (vasulmenko@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9528-547X>

Бібліографічний опис статті: Менько, В. (2020). Церковні братства Галича в інтерпретації істориків. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 3/45, 295–304. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.3/45.204037>.

ЦЕРКОВНІ БРАТСТВА ГАЛИЧА В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ІСТОРИКІВ

Анотація. *Мета дослідження* полягає у тому, щоб на основі вивчення історіографічних джерел, усієї наукової продукції, присвяченої розвитку та діяльності братств, знань з другої половини ХІХ – початку ХХІ ст., якнайповніше розкрити процес та основні етапи вивчення православних галицьких братств. **Методологія дослідження** вимагала застосування різноманітних прийомів і методів, поєднання яких було віднайдено, виходячи із принципів наукової об'єктивності та історизму. **Наукова новизна** дослідження полягає у тому, що воно практично є першою спеціальною спробою вивчення історіографії церковних братств Галича. **Висновки.** Підсумовуючи наявний доробок з історії галицького церковного братства Рогатина, стверджуємо що більшість проаналізованих праць є недосконалыми і хибують численними недоліками, зокрема в хронології та окремих персоналіях. Недостатньо вивчена науковцями й джерельна база проблеми, особливості відносин між галицьким і рогатинськими братствами, вплив львівського братства на суспільно-політичний і культурний розвиток руської (української) громади Галича. Потребують сучас-

© Василь Менько, 2020

ISSN 2312-2595 (Print) ISSN 2664-3715 (Online)

ного пояснення окремі обставини, зокрема ставлення галицького братства до унії, відносини з єпископським осередком у Крилосі, нез'ясовані докладно час та причини занепаду братського руху у Галичі.

Ключові слова: історіографія; братства; церква; митрополія; єпархія.

Vasyl MENKO

Senior lecturer of the Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (vasulmenko@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9528-547X>

Bibliographic description of the article: Menko, V. (2020). Tserkovni bratstva Halycha v interpretatsii istorykiv [Church fraternities of Halych in the interpretation of historians]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 3/45, 295–304. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.3/45.204037> [in Ukrainian].

CHURCH FRATERNITIES OF HALYCH IN THE INTERPRETATION OF HISTORIANS

Summary. *The purpose of the study* is to fully reveal the process and main stages of the study of Orthodox Galician fraternities on the basis of studying historiographical sources, all scientific products devoted to the development and activities of fraternities from the second half of the XIX – early XX century. **The research methodology** required the use of various techniques and methods, the combination of which was found on the basis of the principles of scientific objectivity and historicism. **Scientific novelty of the research** is that this study is practically the first special attempt to study the historiography of the church fraternities of Halych. **Conclusions.** Summing up the available work on the history of the Galician church fraternity of Rohatyn, most of the analyzed works are imperfect with numerous shortcomings, in particular, in chronology and individual personalities. The source base of the problem, the peculiarities of the relations between the Galician and Rohatyn fraternities, the role of the Lviv fraternity on the socio-

political and cultural development of the Rus (Ukrainian) community of Halych are insufficiently studied by scientists. Certain circumstances need a more detailed modern explanation, including the attitude of the Galician fraternity to the union, relations with the episcopal center in Krylos, as well as the time and reasons for the decline of the fraternal movement in Halych.

Keywords: *historiography; fraternities; church; metropolis; eparchy.*

Постановка проблеми. Братськознавчі дослідження Західної України мають вагомі напрацювання, однак їх критичний аналіз та узагальнення всього зібраного історіографічного матеріалу, започатковані не так давно.

До таких малодосліджених тем належить історія та історіографія церковного братства в м. Галич Львівської єпархії.

Мета статті. На основі аналізу історіографічних джерел, усієї наукової спадщини, яка присвячена діяльності галицьких братств, якнайповніше розкрити процес та основні етапи вивчення цих мирянських утворень.

Виклад основного матеріалу. Перші спроби подати основні етапи та простежити особливості братського руху в Рогатині та Галичі здійснив А. Петрушевич у фундаментальному дослідженні «Сводная галицко-русская летопись с 1600 по 1700 год» (Петрушевич, 1874). Окремо історія братства в Галичі не заторкується. Дослідник зазначає, що троцький воєвода Олександр Хоткевич у спеціальному листі до Львівського ставропігійного братства просить покарати галицького міщанина Влаха за те, що той забрав жінку та майно у його слуги Василя Семяковича (Петрушевич, 1874, с. 28). Незрозуміло, чому з таким листом воєвода звертався до львівських, а не до галицьких братчиків. Не виключено, що, як і рогатинське братство, галицьке визнало право патронату і старшинства та цілковито підкорялося у своїй діяльності Львівському Ставропігійному братству. Наступні вістки про Галич А. Петрушевич подає у контексті опису шляхетської розправи 1648 р. над руськими міщанами та духовенством, взяття міста козаками (1649), моровиці (1652) тощо (Петрушевич, 1874, с. 105, 107, 116). Дещо більше даних дослідник наводить про с. Крилос. У 1888 р. Й. Шумлянський двічі висвячував священників у

Крилосі в 1668 р.; 27 серпня він висвячує ієромонахів Скитського, Огорницького монастирів, монастиря св. Іоана Богослова у Львові. Того ж дня він висвятив ще 19 священників для різних церков. Далі автор повідомляє про заснування молодшого братства у Станіславі при церкві Введення Пресвятої Богородиці (1674); молодшого братства при церкві св. Трійці у Тернополі (26 жовтня 1668); молодшого братства при церкві св. Духа в Рогатині (8 травня 1656 р.); церковного братства при церкві св. Йосифа у Болехові (20 травня 1668) тощо. 17 травня 1602 р. Гедеон Балабан підтверджує уставні братські грамоти трьом церковним братствам у Голих Горах (Петрушевич, 1874, с. 178, 256, 330, 457). Жодної згадки про діяльність галицького братства ми не зустрічаємо, що можна пояснити занепадом активності руського населення у Галичі, його малочисельністю та міцними позиціями єпископського центру у Крилосі.

Вагомий внесок у вивчення рогатинського братства вніс львівський історик Я. Ісаєвич (Ісаєвич, 1966). Як відзначає дослідник, боротьба із прагненням духовенства втручатися у справи братства тривала протягом всього його існування. Так, у 1627 р. київський митрополит Йов Борецький вимагав, щоб братство допускало священників на свої засідання, та зазначав, що «в братстві велика зневага стану духовному...» (Ісаєвич, 1966, с. 82). Простежуючи політичне становище братства у Рогатині та Галичі, Я. Ісаєвич приходять до висновку, що економічний занепад Речі Посполитої у XVIII ст., посилення соціального та національного гніту негативно відбилася на братському русі. Активність братств у малих містах значно знизилася. Не маючи змоги відкрито боротися з вищим духовенством, братства активно виступали за обмеження впливів священників. Рогатинське братство, як і більшість братств, зуміло вибороти право виборності священників. Кандидати до духовного сану в XVII–XVIII ст. були змушені давати братству забор'язання, що не братимуть за хрещення, шлюб і похорони вище встановленої такси та не втручатимуться у справи братств (Ісаєвич, 1966, с. 42–83). Роблячи своєрідний підсумок дослідження, Я. Ісаєвич відзначає, що історію братств малих міст потрібно вивчати у контексті історичного розвитку львівського братства, яке виражало їхні інтереси, нерідко виступало від їх

імені на сеймах та сеймиках, брало активну участь у політичному житті краю (Ісаєвич, 1966, с. 113).

Поняття «братський рух» побутує в історіографії, починаючи з XIX ст., однак визначення цього поняття та наповнення його змістом знайшло відображення лише у монографії С. Лукашової (2006).

Говорячи про сукупність всіх церковних союзів мирян як про особливу спільноту, дослідниця визначає параметри, які дають змогу стверджувати про існування єдиного братського руху. Це насамперед, на думку автора, подібність змісту своїх статутів або їх прямого копіювання у львівського Успенського братства. Ще одним критерієм, згідно з яким можливо визначити участь об'єднань мирян в братському русі, є спільні акції. Так, братства Львівської єпархії – рогатинське, гологорське, галицьке, львівські Благовіщенське, Богоявленське – підтримали Львівський ставропігійон у боротьбі за очищення православної обрядовості.

Зробила дослідниця і низку зауваг щодо діяльності братства в контексті розгляду суспільно-політичної і церковної історії київської митрополії кінця XVI – першої половини XVII. За нею, братство у Галичі було засноване 1591 р. при церкві Різдва Христового, мало власну школу, а членами братства були винятково місцеві парафіяни. Галицьке братство, веде вона далі, мало тісні контакти з львівським та рогатинським братствами, брало участь у подіях 1594 р. та боролосся з Гедеоном Балабаном.

С. Лукашова опублікувала таблиці динаміки братського руху, у яких можна вирізнити й інші регіональні відмінності. Наприклад, так звані медові та ін. братства, статус і типологію яких визначити доволі важко, розміщувалися на території литовсько-білоруських єпархій Київської митрополії. На мапі поширення братств наприкінці XVI ст. дослідниця типологізує братства, які, на її думку, поділялися на церковні (Вільно, Гольшани, Мінськ, Бельськ, Берестя, Люблін, Красний Став, Замостя, Львів, Перемишль, Рогатин, Городок, Галич, Сатанів), парафіяльні (Вишня, Самбір, Дрогобич) і медові (Дисна, Полоцьк, Веліж, Орша, Мстислав, Могилів, Кричів, Слуцьк). У двох містах – Вільні та Львові – існували паралельні типи братств. Найпроблемнішою частиною запропонованої класифікації є віднесення братств у містах Брацлав, Пінськ, Володимир, Луцьк, Київ, Підгайці, Скала, Кам'янець

до невизначеної категорії організацій, згаданих у соборній грамоті 1596 р. (Лукашова, 2006, с. 316–317).

Статут на заснування Галицького братства не віднайдено, але з упевненістю можемо говорити, що він був виданий на основі уставу Львівського Успенського братства й мало чим відрізнявся від останнього. На відміну від братств великих міст до галицького братства належали всі ті представники руського населення, яке проживало на території парафії (ремісники, крамарі, селяни, дрібні землевласники). Членами братства міг стати кожен православний, незалежно від соціального становища, національності та майнового стану. Невідомо, чи церква св. Миколи мала власне братство, чи її парафіяни належали до братства церкви Різдва.

Окремої уваги заслуговують конфлікти братства є єпископом Гедеоном Балабаном, які тривали десятки років. Незважаючи на те, що ініціатором конфлікту виступило Львівське Ставропігальне братство, інші братства повністю з ними зсолідарувалися. Це призвело до того, що у боротьбу включилися львівське Успенське, львівське Благовіщенське, львівське Богоявленське, рогатинське, гологірське, городецьке та галицьке братства.

У 1591 р. галицьке та рогатинське братства були втягнуті у великий ідеологічний конфлікт довкола ікон із зображенням Бога-Отця, що набув значного розголосу (Менько, 2009, с. 483–489). На початку 1591 р. митрополит Михайло Рогоза, перебуваючи в Рогатині, наказав братчикам винести з церкви ікону Бога-Отця як таку, що порушує православні канони. Не виключено, що до такого рішення митрополита підштовхнули самі братчики, що не змогли знати спільної мови з власним священником. Аналогічне розпорядження митрополит видав і галицьким братчикам, які у Церкві Різдва мали аналогічну ікону. У листі до галичан митрополит шкодував, що не може особисто відвідати місто та храм і заочно благословив братчиків.

Документів, які стосуються історії та діяльності братства, є небагато. Серед них можна виокремити польськомовний збірник документів «*Monumenta Confraternitatis Stauropigiane*».

Відзначимо, що Гедеон Балабан неодноразово піддавав репресіям місцевих братчиків та священників. Львівський священник Симеон у травні 1591 р. був схоплений слугами єпископа

Гедеона Балабана і чотири доби утримувався в ямі. Згодом в кайданах був виставлений у Львові на всезагальний огляд та вигнаний з міста. Його прийняло галицьке братство, але вже у жовтні його вигнано й звідти. Гедеон Балабан, не враховуючи думку братства, ставить тут нового прихильного собі священника. Знаємо й про причини такого кроку Балабана. Наприкінці літа 1591 р. галицьке братство оголосило про перехід під юрисдикцію київського митрополита. Гедеон Балабан подає у суд на старших братчиків та звинувачує їх у створенні нової секти та іконоборстві. Прибувши до Галича, єпископ Гедеон Балабан звинуватив місцевих братчиків в лютеранстві, освятив наново храм, повернув до храму викинуту ікону Бога-Отця і підписав її «Ветхий Денми», священника Симона вигнав із міста та не взяв до уваги грамоту митрополита Рогози (Mikowicz, 1895, pp. 321–323).

На цьому конфлікт не припинився, і в 1594 р. галицьке братство внесло у місцеві гродські книги протест, у якому зазначало, що ікона за наказом єпископа досі перебуває у храмі (Лукашова, 2006, с. 220).

У конфлікт львівського братства з Балабаном активно втрутився і митрополит. На соборі 1594 р. зібралися представники усіх тодішніх братств, брестський єпископ Іпатій Потій, луцький єпископ Кирило Терлецький. Були тут і представники галицького братства. Собор обговорив низку питань щодо шкіл, санкціонував заснування більського та люблінського братств, підтвердив усі права львівського та віленського. На соборі або одразу ж після нього митрополит Рогоза написав листа рогатинському та галицькому братствам, оголосив про підтримку їх дій у боротьбі з іконами «Ветхий Денми» (Папков, 1900, с. 24). У кінці вересня 1594 р. єпископа позбавлено сану і оголошено про це по всій Львівській єпархії. Зумівши налагодити відносини з королем та митрополитом, Балабан зберіг свої позиції, а боротьба з братствами тривала й надалі.

У 1594 р. галицьке та інші невеликі братства зуміли добитися права заснування у межах міста власних шкіл, щоправда, за умови, що священники можуть мати одного-трьох учнів, але лише для підтримки братської церкви. К. Харлампович з цього приводу відзначає, що якби не гостра нестача кількості братських

шкіл, то братства б добилися припинення діяльності невеликих парафіяльних шкіл (Харлампович, 1898, с. 282).

Гедеон Балабан чудово розумів значення книгодрукування та освіти. Коли стало зрозуміло, що єпископ так і не зможе налагодити відносини з Львівським та іншими братствами, Гедеон Балабан засновує на території власної резиденції в Крилосі друкарню. Протягом 1604–1606 рр. власними коштами видає Службник, Требник, Вчительське Євангеліє, попередньо порівнявши їхні тексти з російськими, сербськими, молдавськими аналогами (Архангельский, 1888, с. 79).

Висновки. Підсумовуючи наявний доробок з історії галицького церковного братства Рогатина, констатуємо що більшість проаналізованих праць є недосконалими і хибують численними недоліками, зокрема в хронології та окремих персоналіях. Недостатньо вивчена науковцями й джерельна база проблеми, особливості відносин між галицьким і рогатинськими братствами, вплив львівського братства на суспільно-політичний і культурний розвиток руської (української) громади Галича. Потребують сучасного пояснення окремі обставини, зокрема ставлення галицького братства до унії, відносини з єпископським осередком у Крилосі, нез'ясовані докладно час та причини занепаду братського руху у Галичі.

Джерела та література

- Архангельский, А.С. (1888). *Очерки из истории западно-русской литературы XVI–XVII вв.: Борьба с католичеством и западно-русская литература конца XVI – первой половине XVII в.* (Ч. 1–2). Москва: Университетская типография.
- Зубрицкий, Д. (1849). Летопись Львовского ставропигального братства по древним документам составленная. *Журнал Министерства Народного Просвещения*, 1, 354–368. Санкт-Петербург.
- Ісасвич, Я.Д. (1966). *Братства та їх роль у розвитку української культури XVI–XVIII ст.* Київ: Наукова думка.
- Лукашова, С.С. (2006). *Миряне и церковь: религиозные братства киевской митрополии в конце XVI века.* Москва: Институт славяноведения РАН.
- Менько, В. (2009). Церковні братства Рогатина у світлі історіографічних досліджень. *Історія релігій в Україні: науковий щорічник*, 1, 483–489. Львів.

- Папков, А.А.** (1900). *Братства: Очерк истории западно-русских православных братств*. [Сергиев Посад]: Троице-Сергиева лавра.
- Петрушевич, А.С.** (1874). *Дополнения ко Сводной галицко-русской летописи с 1600 по 1700 год, изданной во Львове 1874 года*. Львов: Тип. Ставропиг. ин-та.
- Харлампович, К.В.** (1898). *Западнорусские православные школы XVI и начала XVII в.* Казань.
- Шараневич, И.** (1886). Исторический очерк о ставропигийской церкви Успения Богородицы. *Юбилейное издание в память 300-летнего основания Львовского Ставропигийского братства*, 1, 67–94. Львов.
- Mikowicz, W.** (1895). *Monumenta Confraternitatis Stauropigiane*. Leopoli.

References

- Arkhangelskiy, A.S.** (1888). *Ocherki iz istorii zapadno-russkoy literatury XVI–XVII vv.: Borba s katolichestvom i zapadno-russkaya literatura kontsa XVI – pervoy polovine XVII v.* [Essays from the history of Western Russian literature XVI–XVII century: The fight against Catholicism and Western Russian literature of the late XVI – first half of the XVII century]. (Vols. 1–2). Moskva: Universitetskaya tipografiya [in Russian].
- Zubritskiy, D.** (1849). Letopis Lvovskogo stavropigalnogo bratstva po drevnim dokumentam sostavlenneya [Chronicle of the Lviv Stavropigal Brotherhood according to ancient documents compiled]. *Zhurnal Ministerstva Narodnogo Prosveshcheniya – Journal of the Ministry of Education*, 1, 354–368. Saint Petersburg [in Russian].
- Isaievych, Ya.D.** (1966). *Bratstva ta yikh rol u rozvytku ukrainskoi kultury XVI–XVIII st.* [Brotherhoods and their role in the development of Ukrainian culture of the XVI–XVIII centuries]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Lukashova, S.S.** (2006). *Miryane i tserkov: religioznye bratstva kievskoy mitropolii v kontse XVI veka* [Lay people and churches: religious brotherhoods of the Kiev metropolis at the end of the 16th century]. Moskva: Institut slavyanovedeniya RAN [in Russian].
- Menko, V.** (2009). Tserkovni bratstva Rohatyna u svitli istoriohrafichnykh doslidzhen [Church fraternities of Rohatyn in the light of historiographical research]. *Istoriia religii v Ukraini: naukovyi shchorichnyk – History of religions in Ukraine: scientific yearbook*, 1, 483–489. Lviv [in Ukrainian].

- Papkov, A.A.** (1900). *Bratstva: Ocherk istorii zapadno-russkikh pravoslavnykh bratstv [Brotherhoods: Essay on the history of Western Russian Orthodox fraternities]*. [Sergiev Posad]: Troitse-Sergieva lavra [in Russian].
- Petrushevich, A.S.** (1874). *Dopolneniya ko Svodnoy galitsko-russkoy letopisi s 1600 po 1700 god, izdannoy vo Lvove 1874 goda [Additions to the Consolidated Galician-Russian Chronicle from 1600 to 1700, published in Lviv in 1874]*. Lvov: Tip. Stavropig. in-ta [in Russian].
- Kharlampovich, K.V.** (1898). *Zapadnorusskie pravoslavnye shkoly XVI i nachala XVII v. [West Russian Orthodox schools of the 16th and early 17th centuries]*. Kazan [in Russian].
- Sharanevich, I.** (1886). *Istoricheskiy ocherk o stavropigiyskoy tserkvi Uspeniya Bogoroditsi [A historical story about the Stavropigian Church of the Assumption of the Virgin]. Yuvileynoe izdanie v pamyat 300-letnego osnovaniya Lvovskogo Stavropigiyskogo bratstva – Jubilee publication commemorating the 300th anniversary of the founding of the Lviv Stavropigi Brotherhood*, 1, 67–94. Lvov [in Russian].
- Mikowicz, W.** (1895). *Monumenta Confraternitatis Stauropigiane [Monument brotherhood stauropigian]*. Leopoli [in Latin].

Стаття надійшла до редакції 10.01.2020 р.